

ПРАВЕН ДИЈАЛОГ

Јуни 2020

Бр. 21

Институт за човекови права

ISSN: 1857-7644

Издавач:

Здружение на граѓани Институт за човекови права Скопје

За издавачот:

Маргарита Цаца Николовска

Главен и одговорен уредник:

Манчо Митевски

Заменик на главниот и одговорен уредник:

д-р Весна Стефановска

Контакт:

Институт за човекови права

www.ihr.org.mk

ihr@ihr.org.mk

Контакт адреса:

бул. Партизански одреди бр. 23/1-5

седиште: Киро Крстевски Платник 11-2/17

Скопје, 1000, Северна Македонија

Напишите се авторски трудови и не секогаш ги изразуваат ставовите на Институтот за човекови права. Сите права се заштитени. Ниту еден дел од ова издание не смее да биде пренесуван, копиран или објавуван без согласност на издавачот.

СОДРЖИНА

Едиторијал	5
Некои актуелни прашања за статусот на судиите низ призмата на праксата на Европскиот суд за човекови права – Наташа Габер - Дамјановска	6
Правото на одбрана како претпоставка за признавање странски судски одлуки преку призмата на Европскиот суд за човекови права – предметот: Avotiņš v. Latvia – Мирјана Ристовска	24
Заштита на правото на здрава животна средина низ праксата на Европскиот суд за човекови права – Вероника Газепова и Наташа Донева	34
Дерогација на човековите права и слободи за време на вонредна состојба – член 15 од ЕКЧП и праксата на ЕСЧП – Атанас Аврамов	41
Улогата на Уставниот на Република Северна Македонија како контролор на уставноста и законитоста во време на вонредна состојба – Маја Стојаноска	49
Теории за правната природа на граѓанското субјективно право и нивна рефлексивност врз теориите за правната природа на правото на правната заштита во граѓанската постапка – Дијана Ѓорѓиева и Зорица Стоилева	60
Правосилноста на судските одлуки во функција на остварување на правната сигурност и принципот на владеење на правото – Анета Бошковска	71
Феноменолошки аспекти на внатрешната трговија со луѓе во Република Северна Македонија – Нада Донева	80
Обврските на купувачот во домашното право – Ангела Ристевска и Младен Караџовски	91
Местото и улогата на заштитникот на човековите права и слободи на Црна Гора – Светлана Вељановска	99

ФЕНОМЕНОЛОШКИ АПСЕКТИ НА ВНАТРЕШНА ТРГОВИЈА СО ЛУЃЕ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

С. Македонија е извор, транзитна држава и дестинација за мажи, жени и деца – жртви на трговија со луѓе за сексуални услуги, принудна работа, трговија со органи, порнографија, присилни бракови, нелегално посвојување на деца и питање.

НАДА ДОНЕВА

АПСТРАКТ

Сестраниот процвет на современото општество во сите сфери на живеење, најсилно изразен преку научниот, техничкиот и технолошкиот развој, како и сè понагласената афирмација на гаранцијата на остварување на човековите слободи и права, глобализацијата на општеството, концептот за правната држава и владеењето на правото, генерираа нов облик на криминалитет кој го потресува општеството - тргување со лица. Тргувањето со луѓе претставува сериозна повреда на фундаменталните човекови права и силен антифронт на човековиот дигнитет. Криминалитетот чиј објект се луѓе, кои стекнуваат епитет „бело робје“, не е непознат, но постојано се пројавува во нови форми и облици, преку кои секогаш наоѓа модуси како да изгледа легален, најчесто прикривајќи се под легални професии и занимања.

Внатрешната трговија со луѓе која беше невидлива подолг временски период, постепено ширејќи го спектарот на трендови на остварување, денес постои насекаде во регионот. Анализата на случувањата на планот на трговија со луѓе на територијата на државата и пошироко, ги потврдува фактите на определување на Република Северна Македонија сè повеќе како држава на потекло, а во извесен степен и држава на транзит и дестинација за жртви на трговија со луѓе, каде доминира внатрешната трговија со луѓе, која се остварува врз основа на одредени начини на регрутирање проследени со соодветен облик на експлоатација, како остварена цел на претходно организирани и планирани активности на трговците со луѓе.

Клучни зборови: трговија со луѓе, феноменологија, етиологија, трговец со луѓе, тргувана жртва.

ВОВЕД

Феноменот трговија со луѓе е стар колку и човечкиот род, но низ историјата пројавува различни појавни облици и различен обем на остварување. Оваа комплексна и повеќедимензионална форма на организиран криминал, грубо ги крши основните човекови права и слободи на тргуваните жртви, истовремено нарушувајќи ги и уставните и законските начела и стандарди на современото демократско општество. Како глобален проблем, присутен е во сите култури и општества на современото живеење, без оглед на разликите во економската развиеност, политичкото уредување или религиската припадност на населението.

Додека трговијата со луѓе во светски рамки станува разновидна од аспект на нејзините појавни облици на остварување, јасен е фактот дека владите на сите држави треба да преземат соодветни и засилени мерки со цел да придонесат кон заедничките напори да се намали оваа закана врз глобалната безбедност и човештвото.

Потребата од систематично и брзо дејствување произлегува од сериозноста на овој проблем, видлива од статистиките поврзани со него, кои покажуваат дека бројот на луѓе кои живеат во ропство низ светот, денес изнесува повеќе од 46 милиони. Не постои држава во светот која е имуна на трговија со луѓе; некои се држави на потекло, други на транзит, трети на дестинација. Македонија е извор, транзитна држава и дестинација за мажи, жени и деца - жртви на трговија со луѓе за сексуални услуги, принудна работа, трговија со органи, порнографија, присилни бракови, нелегално посвојување на деца и питање. Возраста на жртвите е сè помала, а сè повеќе жртви потекнуваат од соседните држави. Две третини од идентификуваните жртви во Македонија се на возраст помеѓу 12 и 18 години. Жртвите на сексуална трговија во Македонија кои се странски државјани, најчесто се од Албанија, Бугарија, Србија, Босна и Херцеговина, Украина и Косово. Македонските граѓани се честопати жртви на сексуална трговија и принудна работа во Грција, Бугарија, Хрватска и други држави во Јужна, Централна и Западна Европа. Трговците користат лажни ветувања за вработување за да ги намамат младите жени и да ги подложат на трговија во странство. Суровоста на реалноста во која живееме денес, ги прави фрапантни показателите дека во Македонија многу жртви на трговија со луѓе се малолетни лица, односно деца. Тоа ја зголемува одговорноста и обврската на државата својата целокупна структура да ја мобилизира во борбата со ова современо зло.

Интерната трговија со луѓе е доминантна форма на трговија со луѓе во моментот, односно се чини дека постои тренд на континуиран пораст на бројот на домашни жртви кои се внатрешно тргувани, додека бројот на жртвите на трговија од странство стагнира. Трговците со луѓе, кои се соочуваат со новата ситуација во регионот, се свртени кон локалниот пазар и внатрешната трговија со луѓе, користејќи ги недостатоците во националните стратегии и законодавства кои се однесуваат на трговија со луѓе, а кои првенствено се насочени кон сузбивање на транснационалното тргување.¹ Бројот на жртви на трговија со луѓе, кои во процесот на трговија остануваат во границите на државата, односно не ги минуваат истите, туку се пренесуваат од еден на друг крај на државата, врз основа на статистичките податоци на национално ниво (кои покажуваат поголем број на малолетни жртви на трговија со луѓе - од 6 до 28 деца - жртви на трговија со луѓе на годишно ниво, во однос на полнолетните жртви на трговија со луѓе - од 1 до 9 на годишно ниво), го актуелизира проблемот на внатрешна трговија со луѓе во граници на Република Северна Македонија и поттикнува напори во поставување на соодветна рамка на дејствување за искоренување на причините на овој феномен и ефективна превенција и заштита на ризичните субјекти од инволвирање во фазите на остварување на битието на овој вид криминалитет.

КРИМИНАЛНИ ТРЕНДОВИ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Годишните извештаи на институциите и владините тела кои веќе длабоко се навлезени во проблематиката трговија со луѓе и умешно ги детектираат основните пориви на општеството кои, покрај на останатите социјални аномалии, се извор и на проблемот на продавање на основните вредности на човекот со цел за негово привидно и збогатување на организаторите на криминалните активности кои го тероризираат човековото битие, експлоатирајќи го на различни начини, упатуваат на заклучокот дека РС Македонија претставува извор, транзитно подрачје и крајна дестинација за мажи, жени и деца, кои низ процесите на остварување, стануваат жртви на трговија со луѓе, водени од споменатата желба за „збогатување“. Статистиката на трговија со луѓе во последните години, покажува опаѓање на бројот на странски лица тргувани во Македонија, додека во пораст е бројот на македонски жртви на трговија со луѓе.²

Имено, станува збор за експанзија на внатрешна трговија со луѓе, која во своите канци ги зема пред сè македонските државјанки, главно малолетни, кои се тргувани од еден во друг крај на државата. Условите за живот во одредени делови од државата, се погодни и овозможуваат потекло на жртви на трговија за цели на сексуална, трудова и двојна експлоатација од овие видови, која се реализира во други делови од државата каде се обезбедени услови за остварување на истата, веќе прилагодени на потребите на оние кои бараат стекнување на приходи за опстанок на овие начини. Македонските жени и девојчиња од помалку развиените делови се регрутираат под изговор за лажно вработување во угостителство и подоцна стануваат предмет на сексуална експлоатација и принудна работа во ресторани, барови и ноќни клубови во севернозападниот дел од државата. Територијата е плодна основа и за останатите облици на искористување на луѓето, сè почесто и на децата и не може да се оспори видливиот и застрашувачки обем на деца на улица (најчесто Роми), кои под притисок на нивните семејства се изложени на принудно питање, а девојчињата од оваа етничка припадност на сексуална експлоатација која се остварува преку склучување на принудни бракови.

Во последните две години, медиумите го претставија проблемот со појавата на исчезнување на малолетни женски лица пријавени во подрачните единици на МВР од страна на родителите на исчезнатите. Јавноста секојдневно ја вознемируваат известувања за повторување на случаи на исчезнати малолетнички од домови од разни делови на државата. Ноторен е и запрепастува фактот на постоење на голем број случаи кога малолетно женско лице го напушта домот

1 Жаклин Берман, Донатела Брадик и Фил Маршал, Проценка на потребите: Трговија на луѓе во Западен Балкан (Geneva: International Organization for Migration 2014, 44).

2 Влада на Република Македонија, Национална комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција, Национална стратегија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција во Република Македонија - 2017 - 2020 (Скопје, 2016 година). Достапна на: <http://nacionalnakomisija.gov.mk/mk/>

на своите родители, упатувајќи се во непознат правец за нив.³ Неизвесноста на семејството за тоа каде е нивното дете и зошто избегало од дома, е решена во само неколку случаи во кои девојчето или само се вратило дома, или е пронајдено по спроведени акции на полицијата. Имено, при контроли на угостителски објекти во Тетовско - Гостиварскиот регион, полицијата откри повеќе македонски државјанки, помеѓу кои и девојки кои подолго време се воделе како изчезнати, како нелегално работат како танчерки заедно со девојки од соседните држави (Бугарија, Србија, Албанија).

Вака конструирани, овие случаи упатуваат на остварување на акти на трговија со луѓе, во кои девојчиња на возраст од шест до седумнаесет години, а најчесто оние од четиринаесет до шееснаесет годишна возраст, стануваат дел од синџирот на тргување со лица во рамки на државните граници, однесени од нивното место на живеење (Скопје, најчесто Гази Баба, Сарај, но и од Куманово, Струмица, Штип, Тетово, Гостивар) во делови од државата каде цути нелегалното искористување на нивното тело и труд (Тетово и Гостивар). Ваквата неконтролирана и повторувачка инцидентна на случаи во кои деца се вклучуваат во нелегалните бизниси кои на трговците им генерираат огромни профити, не треба да ја остави без слух и глас целокупната јавност и надлежните институции, помеѓу кои првобитно полицијата, за предочување на вистински проблем кој се случува на национално ниво, соочување со фактот дека државата не е имуна на процеси во кои организирани структури уништуваат млади животи за да се збогатат, како и изнаоѓање на соодветни и ригорозни механизми за искоренување на причините за ваквата појавност, но и на отежнување на околностите трговецот со леснотија да дојде до таргетиранитот плен. Ова подразбира многу длабоко навирање во порите на организираниот криминалитет кој несомнено има движење и континуитет во државата и живее во сите општествени сфери, особено онаму каде корупцијата и подмитувањето можат да го олеснат пристапот до деца и млади луѓе, девојки и момчиња, кои многу често завршуваат како жртви на процесите што подразбираат нивна злоупотреба и експлоатација во најлошите можни облици во кои егзистира тргувањето со лица.

Овде се надоврзува фактот за присуство на корупција во органите со првенствена надлежност за откривање на вакви облици на криминалитет, која од најниско ниво се проткајува до највисоките кругови на службеници, чие влијание врз незапирливиот проток на тргување и пренос на потенцијалните жртви од еден во друг дел на државата е огромно, отежнувајќи ја достапноста до криминалните кругови и активностите за прекин на нивните нелегални дејствувања чиј субјект се деца, девојки, жени и мажи, кои случајно или водени од намерата да си обезбедат подостоинствен живот, се врзуваат во синџирот на трговијата засекогаш, најчесто трпејќи ги причинетите последици од нејзината реализација. Имено, дел од остварените приходи од искористување на жртвите, трговците често ги користат за поткуп на полициските службеници и трудовите инспектори кои неретко се дел од истрагите за вакви казнени дела, под веројатност за соучесништво во акти на трговија со луѓе.

СЕСУАЛНА ЕКСПЛОАТАЦИЈА ВО РАМКИ НА ВНАТРЕШНАТА ТРГОВИЈА СО ЛУЃЕ ВО РС МАКЕДОНИЈА

Профилирањето на жртвите на овој вид трговија, прикажува големи бројки на тргувани жени, кои поведени од желбата за полесно заработување на поголеми финансиски вредности преку работа во кафеани, ресторани и ноќни клубови, завршуваат во рацете на непознати корисници на нивните сексуални услуги во кои се впуштиле свесно или несвесно, под принуда и закана за нарушување на нивното здравје, интегритет и физички изглед. Врбувањето се појавува на повеќе начини, од физичко грабнување до лажни ветувања за вработувања и брак, а резултира со експлоатирање на жртвата во секс - индустријата на различни нивоа, од продукција на порнографија до улична проституција, агенции за придружнички и кол - герли, или како лични сексу-

3 <https://www.mkd.mk/crna-hronika/ischezna-maloletnichka-od-skopje-pronajdena-e-kako-tancherka-vo-nokjen-klub-vo>
<https://kurir.mk/makedonija/vesti/pronajdena-ischezna-maloletnichka/>
<https://sitel.com.mk/pronajdena-ischezna-maloletnichka-od-saraj-zhiva-i-zdrava>
<https://vecer.mk/makedonija/megju-tancharki-pronajdena-ischezna-maloletnichka>
<https://www.nezavisen.mk/mk/vesti/2018/02/26456/>
<https://kurir.mk/makedonija/hronika/13-godishno-devojche-ischezna-mvr-traga-po-nego/>

ални робови. Многу жени првенствено се согласни да се впуштат и во нудење и обезбедување на секс - услуги за време или по завршување на работата во клубовите, при што се соочуват со физичко и психичко малтретирање, нагрдување на телото, силување, несвесни дека за нив започнала агонија од која излезот е тежок, бидејќи е спречен од непрекинато заплашување од страна на трговците, па и од непознатите корисници на нивните услуги, дека ќе им го загрозат животот, ним и на нивното најблиско опкружување.

Профилот на жртви на трговија со луѓе на територија на РС Македонија, отсликува малолетни лица (претежно девојки) кои потекнуваат од економски немоќни семејства на разведени родители или дисфункционални и високо ризични семејства каде е присутно насилство или некој порок со кој малолетните жртви имале континуирани проблеми, доживеале трауми кои оставиле тешки последици во нивните животи, надополнети со експлоатацијата од извршеното казнено дело, најчесто во облик на сексуална експлоатација која се врши во северозападниот дел на државата.⁴ Нивното регрутирање, кое опфаќа употреба на сила, закана и измама, се случува во источните делови на Македонија. Сторителот - експлоататор, со употреба на вербално и физичко насилство, ја доведува жртвата во состојба на немоќ во насока на нудење и обезбедување сексуални услуги на лица - клиенти заради стекнување на противправна имотна корист. Одбивањето на вакви услуги за одредена ниска сума која ќе оди директно во џебот на трговецот (услугите се даваат за сума од 2500 - 6000 денари), резултира со физичко малтретирање (тепање, врзување со леплива трака) или држење под присила додека клиентот ги користи сексуалните услуги од малолетната жртва.

Жените кои сакаат да се проституираат во својата држава, исто така се продаваат преку макроа, најпрво во рамки на државата, а подоцна и надвор од неа; сакале или не, порано или подоцна, тие стануваат предмет на трговија и надвор од сопствената држава. Но и покрај фактот дека се свесни за тоа што се очекува од нив, тие се лишени од самостојност и на овој начин се изложени на насилство и виктимизација во рамки на трговија со луѓе, како и секоја друга жртва на овој акт на криминал. Во РС Македонија, домашните проститутки главно се регрутираат помеѓу зависници од дрога, студенти и сиромашни девојки, како и во сиропиталишта. Макроата најпрво им даваат дрога, а потоа и работа за да заработат пари за дрога. Некои девојки, ги напуштаат своите домови и почнуваат да живеат со нивниот макро.⁵

ТРГОВИЈА СО ЛУЃЕ ЗАРАДИ ЕКСПЛОАТАЦИЈА НА ТРУДОТ

Типологијата на трговија со луѓе која се остварува во рамки на државата, одредува најчеста застапеност на двојна експлоатација, односно трудова и сексуална експлоатација на жени, девојки и деца, што апелира на поголема акција на општеството и надлежните институции за искоренување на факторот кој го предизвикува поривот во заедницата што генерира нудење на работната сила, а кога ќе ја увидат недоволната заработка од нејзиното искористување, жртвите, првобитно на трудова експлоатација, недвосмислено преоѓаат и кон нудење на своето тело за комерцијални цели, во насока на добивање на ветената поголема заработувачка од нивните трговци, несвесни дека се впуштиле во магичниот круг на злоупотреба на нивното битие, која ќе трае долго и ќе донесе единствено многу мачење и големо незадоволство, а малку пари. Меѓутоа, трудова експлоатација постои и одвоено од сексуалната, претворајќи ги сопствените жртви во модерни робови, по пат на злоупотреба на нивната физичка сила и психолошко здравје, измачувајќи ги со прекумерна и недостоинствена за човекот работа, непочитувајќи го нивниот труд и права загарантирани на широка меѓународна и национална основа.

4 Влада на Република Македонија, Национална Комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција, Годишен извештај - 2016 година (Скопје, 2017).

5 Откако се веќе заглавени во трговија, понатаму жените неколку пати се предмет на продажба. Вообичаено, транснационалното тргување е испреплетено со регионалното и националното, поточно транснационалното тргување се трансформира во регионално и национално, и обратно. Во Република Северна Македонија, селата блиску до границата со Бугарија, се „црни пазари“ за продажба на проститутки од Источна Европа, каде работат како танчерки и келнерки во мотели и ноќни клубови. Подоцна, тие најчесто се продавани во Грција, на островите каде цените се повисоки, во април и мај, пред почетокот на туристичката сезона.

Широка е лепезата на дејности и занимања каде се експлоатира трудот на поединецот, па лица - жртви на трговија со луѓе за цели на трудова експлоатација може да се сретнат работејќи во: сточарски фарми/бачила, земјоделски или градежни работи, плантажи, текстилна индустрија, фабрики, погони, рудници, приватни домови/услуги за чистење и одржување, салони за масажа, ноќни клубови, угостителски објекти итн., иако во РС Македонија преовладува трудова експлоатација во текстилниот, туристичкиот и угостителскиот сектор. И во однос на овој облик на искористување на човекот, евидентни се некои специфични знаци кои упатуваат на злоупотреба од овој вид. Имено, жртвите на трудова експлоатација насекаде низ државата, може да се препознаат и идентификуваат како такви врз основа на неколку основни карактеристики на нивната работа и начините на нејзино извршување, односно: тие работат понижувачки, валкани или опасни работи без соодветна заштитна опрема; контролирани се на работното место преку камери за надзор, заклучувани, изолирани во оддалечени локации без достапни средства за превоз; немаат можност слободно да се движат; работат поголем број часови или денови без паузи, слободни денови, право на боледување, надвор од пропишани услови со националното законодавство, без право на жалба; се дисциплинираат преку казни (физички и парични); личните документи им се задржани од страна на работодавецот; нивниот работодавец не поседува потребни документи за вработување; постои измама во врска со легалноста на работата; работодавецот не е во можност да достави записи за исплатена плата на работниците; нема соопштенија за здравје и безбедност при работа; има сознанија за прекршување на законите за работни односи и заштита при работа; присутни се хронични заболувања како резултат на присилна работа; жртвите веруваат дека мора да работат против своја волја; работат под страв да не се открие нивниот нерегулиран статус.⁶

Иако во рамки на бројот на лица кои што биле идентификувани како жртви на внатрешна трговија со луѓе во РМ, помал е бројот на лица од машки пол, сепак кога станува збор за трговија со луѓе со цел трудова експлоатација, бројот на идентификувани жртви од машки пол е многу поголем во споредба со лицата од женски пол.⁷ Диференцијацијата на трудова експлоатација е почеток на постојана виктимизација на мажи - жртви на трговија, како полнолетни, така и малолетни, кој со текот на времето и сеприсутноста на овој начин на искористување на нивниот труд, станува типичен облик на виктимизирање на машки лица и оттаму, феноменот на трговија со луѓе од машки пол се карактеризира со многу повисока темна бројка на миграција во современиот свет, првенствено заради трудова експлоатација. Овие жртви многу тешко се препознаваат и откриваат од различни причини: поради „тајноста“ на статусот на жртвата во институцијата/секторот во кој „работи“ или поради стравот од законите на работодавците, а како последица на непознавањето на своите права или поради недостаток на соодветни индикатори за идентификација. Во насоките и препораките на Националниот известувач за борба со трговијата со луѓе во РМ, се наведува на предвидување на ефикасен одговор на новите трендови на трговијата со луѓе со фокус на трудова експлоатација и питањето како вид на принудна работа насочена особено кон децата, како и кон непридружувана категорија малолетни лица и утврдување насоки на дејствување кон јакнење на јавната свест за облиците на трудова експлоатација насочена кон невработени лица кои прифаќаат работа во државата или во странство преку посредници, а се недоволно информирани за условите за работа.

РС Македонија, според сегашната состојба се профилира како држава на потекло, транзит и дестинација за трговија со луѓе заради трудова експлоатација во незначителен број на случаи кои се откриени од страна на полицијата. Првиот случај е идентификувано малолетно машко дете - жртва на трудова експлоатација на возраст од дванаесет години. Истото во период од

6 Министерство за труд и социјална политика, Индикатори за идентификација на жртви на трговија со луѓе (Скопје, 2014, 12).

7 Интервју со Стојне Атанасовска Димишковска, Менаџер за превенција во Здружение за акција против насилство и трговија со луѓе - „Отворена порта - Ла страда“ за Плусинфо, достапно на: <http://plusinfo.mk/vest/134574/dimishkovska-ostavete-kopija-od-pasosh-i-adresa-pred-da-zaminete-na-rabota-vo-stranstvo>

околу 2 години, било трудово експлоатирано во бачило каде „работело“ како овчар.⁸ Профилирањето на жртвите на овој вид експлоатација, упатува на зголемен статистички израз на жртви - малолетни девојки кои потекнуваат од сиромашни дефициентни семејства со недоволно образование или неписмени родители и најчесто се доведуваат во заблуда или се измамани дека ќе бидат легално вработени и пријавени од страна на трговците (во нивни угостителски објекти во Западна Македонија), под изговор дека сакаат да им помогнат да успеат во животот и на тој начин воспоставуваат контрола над истите и трудово ги експлоатираат со цел стекнување на имотна корист со злоупотреба на нивната положба. Претежно се регрутираат од страна на нивните блиски (родители, сестри, браќа) со ветување за добивање на добро платена работа.⁹

ПРОФИЛИРАЊЕ НА ТРГОВЕЦ СО ЛУЃЕ И ЖРТВА НА АКТ НА ТРГОВИЈА СО ЛУЃЕ - СОСТОЈБА ВО РС МАКЕДОНИЈА

Трговци со луѓе

Во РС Македонија, проблемот на трговија со луѓе се рефлектира преку разни форми и степен на организираност на криминални групи чија цел е, по пат на повеќе облици на експлоатација, да ги искористат особено жените и децата за остварување на поголеми профити. Во однос на состојбата со трговија со луѓе во РС Македонија, со одминување на годините и усложнување на самиот процес на остварување на тргувањето со лица, забележителни се извесни промени во начините на извршување на делата, особено кај внатрешната трговија со луѓе, исто како и во регионот на Југоисточна Европа. Имено, државата ги следи европските криминални трендови во однос на овој облик на криминалитет и станува сè повеќе држава на потекло, но во извесен степен и држава на транзит и дестинација, што се должи на фактот дека преку неа полесно се доаѓа до побогатите европски држави.

Известувачите за трговија со луѓе, како надлежни институции за информирање за бројките и состојбата со трговија на национално ниво, преку изнесување на конкретни податоци во до-стапните извештаи кои ги објавуваат на годишно ниво, овозможуваат идентификување на општ профил на типичен трговец со луѓе и профил на жртва на трговија со луѓе. Се стекнува општ впечаток дека во улога на сторители на казнено дело трговија со луѓе, се јавуваат пред сè лица од машки пол, чија возрасна граница е во широк распон на генерации, односно се движи од 19 - 45 години.¹⁰ Најголем дел од трговците се државјани на РС Македонија од македонска, албанска и ромска етничка припадност. Нивното ниво на образование укажува на податокот дека најчесто се со неоформено образование, односно со основна или средна школска подготовка, по професија сопственици на угостителски објекти (на подрачјето Тетово - Гостивар) или вработени

8 Малолетникот „работел“ како овчар на подрачјето на Гостивар за месечен надомест од 4.000. денари кој го добивал неговиот татко. Детето потекнувало од вонбрачна заедница и живеел со татко кој имал психички пречки како причина за недоволно внимание и детето не е пријавено во Матичната книга на родени. Семејството за кое „ги чувал овците“, било семејство на интелектуалец/учител од чие дете често добивал закани и бил физички казнуван доколку не изврши одредена работа. Бил под постојана контрола и спречуван да замине. Во еден обид, по пешачење од 2 дена, стигнал до Гостивар каде бил забележан и пријавен во полиција. Подетално во: Национален известувач на Република Македонија за трговија со луѓе и илегална миграција. Годишен извештај на Националниот известувач за борба против трговијата со луѓе и илегалната миграција во Република Македонија за 2012 година. Скопје, 2013, 18.

9 Жртвите на трудова експлоатација од женски пол, може да се сретнат во објекти за угостителство во северозападните делови на државата, каде работат како пејачки, келнерки за солидна сума на пари (40 евра на ден), во несоодветно работно време и услови (од 21.00 до 03.30 часот), односно сè додека има гости во кафеаната, повикувани да седат на маса и да ги придружуваат гостите, за што исто така добиваат процент (од испиени коктели). На тој начин се наведуваат и да консумираат алкохол и други психотропни супстанции.

10 Според податоците изнесени во Годишниот извештај на Националниот известувач за борба против трговија со луѓе и илегална миграција во Република Македонија за 2014 година, во однос на возраста на трговците со луѓе, околу 70% од пријавените се на возраст од 19 - 40 години, при што најмладиот пријавен сторител е 16 - годишно момче, а најстариот е 57 - годишен маж, додека просечната возраст на сторителите е околу 34 години. Види во: Национален известувач на Република Македонија за трговија со луѓе и илегална миграција, Годишен извештај на Националниот известувач за борба против трговијата со луѓе и илегалната миграција во Република Македонија за 2014 година (Скопје, 2015).

во истите и сопственици на бачила или невработени лица. Како извршители на делата, најчесто се организирани во криминални групи кои бројат од три до пет членови и имаат стриктно поделени улоги на регрутери, транспортери и експлоататори, а нивното криминално минато укажува дека се работи за рецидивисти, односно претходни сторители на казнени дела против животот и телото, половата слобода и половиот морал, бракот, семејството и младината, против имотот, јавниот ред, против човечноста и меѓународното право. Дел од нелегално стекнатите профити, трговците ги користат за корумпирање на државни службеници во насока на обезбедување на непречено остварување на нивните криминални активности.

Од аспект на модусот на сторување на делата, тие ги користат скоро сите начини на регрутирање на потенцијални жртви, имено своите активности на тргување ги започнуваат со употреба на измама и заблуда за легално вработување, одземање патна исправа и обезбедување фалсификувана, транспорт до местото на експлоатација со закани за принудна проституција, проследено со ограничено движење и комуникација, кои продолжуваат со подолга принудна работа, придружба на клиенти на маса, принуда за конзумирање коктейли, делење на добиениот бакшиш, контрола над жртвата, казнување (неисплаќање на дневница) и сл. Местото на сторување на делата го одредува криминалниот тренд, па во однос на тоа, угостителските објекти во подрачјето на полошкиот регион на Македонија, се дувло на криминални активности на трговците со луѓе, каде ја остваруваат целта на извршување на делата, односно ги стекнуваат вртоглавите криминални финансиски добивки.

Сведочењата на жртви на трговија со луѓе сугерираат дека тактиките за контролирање со кои се користат трговците на луѓе, работодавците и подводниците, се слични на тактиките на лица кои вршат малтретирање, домашно насилство или злоупотреба на деца. Цел на разните форми на насилство (тероризирање, лажење и измама, одржување на непредвидливи и услови кои не можат да се контролираат, елиминирање на секаква моќ на донесување одлуки, емоционална манипулација), принуда и психолошка манипулација, е да ја направи личноста зависна и покорна со уништување на чувството на лицето за себе и поврзаноста со другите.¹¹

Трговани жртви

Тековите на тргување со лица во Република Северна Македонија, профилираат жртви на трговија со луѓе со специфички карактеристични за ова подрачје од аспект на општествените и социјални услови на живеење, па според половата одреденост, жртви на разните појавни облици на експлоатација, се женски и машки лица во возрастни граници од 12 до 26 години, што го потврдува фактот дека државата се соочува со напади врз сопствената младина, која по сите принципи на живеење, е нејзина иднина и просперитет. Процентот на внатрешната трговија со луѓе и нејзините непознајни текови, го одредуваат државјанството на тргуваните лица и во бројките на вкупен криминалитет од овој вид, доминираат лица со македонско државјанство (од источните делови на државата) од македонска, ромска и албанска етничка припадност, а помал е бројот на странски жртви на трговија (најчесто од Албанија и Босна и Херцеговина). Со оглед на возраста на лицата кои трговијата со луѓе неуморно ги лови и задржува во своите добро потковани стеги, тргуваните жртви се со ниски образовни стандарди, односно со неоформено образование, со завршено основно, до највисоко средно образование, без професија, па впуштањето во експлоатација се јавува како единствен начин за стекнување на финансиска добивка. Семејниот статус на идентификуваните жртви на трговија со луѓе во РС Македонија, се сведува на состојба на социјално несигурно и сиромашно, дефициентно, дисфункционално семејство во кое има присуство на евидентно насилство, односно одредена социо - патолошка појава. Децата и девојките/жените, најчесто се жртви на комбинирана трудова и сексуална

¹¹ Првенствено, лицето е подложено на „екстремни услови за опстанок“ во кои истото е присилено да се соочи со многу реалната можност за смрт. Сторителот му става до знаење дека тоа не ја контролира својата безбедност, туку тоа го чини сторителот. Вториот стадиум вклучува „физичка исцрпеност“. Лицата се присилени да работаат многу часови без слободно време и само минимален одмор, што им овозможува на сторителите значителна контрола. Без време да се опорави, лицето е исцрпено, нема можност да планира или размислува за самоодбрамени стратегии и може да се фокусира само на реагирање соодветно на командите и примените закани. Контролата и изолацијата се финалните елементи за да се осигура зависноста. Во ситуација на лице кое држи заробеници, единствен значаен контакт на жртвата е тој со трговецот и перцепцијата за светот и за себе се рефлектира преку искривената конструкција на универзумот од страна на трговецот. На тој начин, лицето станува не - лице, туку само одраз на побарувањата на сторителот.

експлоатација кои својот труд, односно тело ги продаваат во угостителски објекти и бачила во полошкиот регион на Македонија.

Загрижувачки е фактот на актуелноста на трговијата со деца во Македонија, како најранлива група, на што укажуваат непренебрегивачките податоци за одредени извештајни периоди за ситуацијата на трговија со луѓе во државата, кога најзастапен вид на тргување е трговија со малолетно лице со цел негова сексуална експлоатација. Високо ризична група се деца на возраст од 13 до 18 години, кои потекнуваат од сиромашни и дисфункционални семејства, непридружувани малолетни лица, но и деца кои останале без родителска грижа (деца чии родители работат во држави членки на ЕУ и ги оставаат децата во државите на потекло). Од аспект на етиологијата на овој тренд, присутни се социо - економски проблеми, семејно насилство, присуство на повеќе патолошки појави во кои се вклучени и самите деца (принудна проституција, питање како вид на принудна работа, особено на деца од ромската етничка заедница кои живеат и работат на улица, принуда во вршење на казни дела, скитање, асоцијално однесување). Всушност, ризична група се деца со слаб успех во училиште или почесто, прекинат образовен процес.

Од евидентираните деца - жртви на трговија со луѓе внатре во РС Македонија, најголемиот број се државјани на РС Македонија, а помал број се странски државјани, од каде произлегува и неспорниот податок дека најголемиот број тргувани деца - жртви се женски деца на возраст од 14 до 16 години.¹² Имено, во поглед на етничката припадност, најголемиот број на деца - жртви на сексуална експлоатација, се од македонска и од ромска етничка заедница, со психолошка, воспитна и едукативна запоставеност или без родителска грижа, деца на улица, како и деца кои живеат во лоши социо - економски услови или потекнуваат од дисфункционални семејства, или чии родители се со ниско образовно ниво; како жртви се јавуваат и деца со претходно сексуално искуство, односно деца кои веќе биле жртви на сексуална експлоатација или биле изложени на семејно насилство.¹³ Идентификуваните малолетни лица - жртви на трговија со луѓе, потекнуваат од рурални предели од околината на Скопје, Гостивар, Куманово, Кичево, Битола и Крива Паланка. Значителни резултати и зајакнати начини за сузбивање на оваа појава во нашата држава, се постигнуваат со активностите на Подгрупата за борба против трговија со деца, која дава придонес кон ефикасен, тимски и мултидисциплинарен приод во однос на превенција, идентификација и заштита на деца - жртви на трговија, согласно со нивниот најдобар интерес.

Малолетничките од ромска заедница, се исто така група од висок ризик, кои според нивното традиционално право „склучуваат брак“ на рана возраст, заминувајќи во западноевропските држави каде лесно стануваат жртви на трговија со луѓе преку измамени или принудни бракови. Во категоријата на лица со можен ризик за станување жртва на трговија со луѓе, не изостануваат и полнолетни невработени лица со ниско или без образование, на возраст помеѓу 18 и 33 години, кои прифаќаат работа во државата или во странство преку посредници, а притоа се недоволно информирани за условите за работа и стануваат жртви на трудова експлоатација.

ЗАКЛУЧОК

Иако Република Северна Македонија во извештаите за трговија со луѓе е оценета како држава целосно посветена на реформите во областа на превенција и сузбивање на акти на тргување со луѓе, како и заштита и поддршка на тргувани лица и го исполнува минимумот на пропишани стандарди за борба против инциденцата на овој феномен во нејзини рамки, што ја потврдува функционалноста на добро поставениот институционален систем и легислативен одговор против трговијата со луѓе на национално ниво - ваквата одредница не го засенува проблемот на зголемено остварување на процесите на тргување со лица во рамки на нејзината територија, преку кои нејзините државјани завршуваат како жртви на актите на регрутирање, транзит и експлоатација, започнати во југоисточниот (како регрут - дестинација), а завршени во западниот дел на државата (како крајна дестинација). Моменталните бројки и текови на внатрешна трговија со луѓе во РСМ, упатуваат на стекнување на целосна слика за состојбата која прикажу-

12 Народен правобранител на Република Македонија, Информација за појавата на трговија со деца во Република Македонија (Скопје, 2010, 3).

13 Центар за правни истражувања и анализи, Анализа за положбата на Ромите како обвинети во кривична постапка во Република Македонија, Проект: - Еднакви пред судот безбедни во животот (Скопје, 2017, 24).

ва голем број на малолетни, односно деца - жртви на трговија кои потекнуваат од сиромашни делови на државата, што укажува на фактот дека високиот праг на сиромаштија во државава е најголем push фактор за вовлекување на потенцијални жртви во процесите на тргување со лица кои се остваруваат во рамки на нејзините граници.

Преку изнесените податоци за состојбата со тргување со лица на територија на РСМ и облиците низ кои таа најчесто се исцрпува, политиките на дејствување кои се однесуваат на подобрување и усовршување на заложбите во борбата против трговијата со луѓе во рамки на државните граници по пат на имплементација на законите, функционален и ефективен институционален одговор, треба да подлегнат на неопходна ревизија, што ќе опфати детална анализа на стратешките цели преку преглед на оствареното на планот на борба против внатрешната трговија со луѓе во државата.

(Напомена: Презентираното во трудот е резултат на анализата на достапните и овозможени податоци за период од десет години, од 2009 до 2019 година, од институциите во РС Македонија кои работат на проблематиката- трговија со луѓе и информираат за нејзината инциденца во рамки на државата)

(Авторката е доктор на правни науки по казнено право, вработена како секретар-правник на Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип)

БИБЛИОГРАФИЈА:

Книги и публикации

1. Берман, Ж., Брадиќ, Д. и Маршал, Ф., *Проценка на потребите: Трговија на луѓе во Западен Балкан* (Geneva: International Organization for Migration, 2014).
2. Влада на Република Македонија, Национална Комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција, *Годишен извештај - 2016 година* (Скопје, 2017).
3. Влада на Република Македонија, Национална комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција во Република Македонија, *Национална стратегија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција во Република Македонија 2017 - 2020* (Скопје, 2016).
4. Министерство за труд и социјална политика на Република Македонија, *Индикатори за идентификација на жртви на трговија со луѓе* (Скопје, 2014).
5. Народен правобранител на Република Македонија, *Информација за појавата на трговија со деца во Република Македонија* (Скопје, 2010).
6. Национален известувач на Република Македонија за трговија со луѓе и илегална миграција, *Годишен извештај на Националниот известувач за борба против трговијата со луѓе и илегалната миграција во Република Македонија за 2012 година* (Скопје, 2013).
7. Национален известувач на Република Македонија за трговија со луѓе и илегална миграција, *Годишен извештај на Националниот известувач за борба против трговијата со луѓе и илегалната миграција во Република Македонија за 2014 година* (Скопје, 2015).
8. Центар за правни истражувања и анализи, *Анализа за положбата на Ромите како обвинети во кривична постапка во Република Македонија*, Проект: - Еднакви пред судот безбедни во животот (Скопје, 2017).

Електронски извори

- <https://www.mkd.mk/crna-hronika/ischeznata-maloletnichka-od-skopje-pronajdena-e-kako-tancherka-vo-nokjen-klub-vo>
- <https://kurir.mk/makedonija/vesti/pronajdena-ischeznata-maloletnichka/>
- <https://sitel.com.mk/pronajdena-ischeznata-maloletnichka-od-saraj-zhiva-i-zdrava>
- <https://vecer.mk/makedonija/megju-tancharki-pronajdena-ischeznata-maloletnichka>
- <https://www.nezavisen.mk/mk/vesti/2018/02/26456/>
- <https://kurir.mk/makedonija/hronika/13-godishno-devojche-ischezna-mvr-traga-po-nego/>
- <http://plusinfo.mk/vest/134574/dimishkovska-ostavete-kopija-od-pasosh-i-adresa-pred-da-zaminete-na-rabota-vo-stranstvo->
- <http://nacionalnakomisija.gov.mk/mk/>